

Μικρά Φιλοσοφικά
Επιστημονική επιμέλεια - Διεύθυνση:
Δημήτρης Καρύδας, Γιώργος Σαγκριώτης

Γλωσσική επιμέλεια:
Αρετή Μπουκάλα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΗΣΟΣ - Π. ΚΑΠΟΔΑ
Σαπφί 14, 105 53 Αθήνα
τηλ./φασ: 210 3250058
email: info@nissos.gr
www.nissos.gr

Διεύθυνση εκδόσεων: Πόδα Καπόδα
Επιστημονική Διεύθυνση: Γεράσιμος Κουζέλης

Τίτλος πρωτοτύπου:
David Hume
Dialogues Concerning Natural Religion

© 2012 Εκδόσεις νήσος

Εκτύπωση: Κέντρο Γρήγορης Εκτύπωσης

ISBN: 978-960-9535-31-1

ΝΤΑΙΗΒΙΝΤ ΧΙΟΥΜ

ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ
Ο ΠΑΜΦΙΛΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΡΜΙΛΙΤΟ

Μετάφραση
Χρήστος Γρηγορίου, Κατερίνα Γούλα

Υπόμνημα
Χρήστος Γρηγορίου

Εισαγωγή
Γιώργος Σαγκριώτης

νήσος
ΑΘΗΝΑ 2012

ΜΟΥΣΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΜΕΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ - ΣΑΒΒΗΝΟΥ
Δημόφειο Κορυδαφίου Γλυφάδας, Σαυμάκης

ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΤΙΜΗΛΙΑΤΗ

ΑΒΕΚΣΗΦΘ ΗΚΙΣΤΥΦ ΗΤ ΑΠ ΙΟΥΛΩΔΙ

ΟΤΠΙΜΒΕΛΙΟΣ ΣΩΡΗ ΣΩΛΙΦΜΑΤ Ο

Σελίδα 14, 105 51 μέτρα

Μέγεθος 210 γραμμών

email: info@musos.gr

www.musos.gr

Βύθιο 1 σελίδα 21, υποβυθίου 1 σελίδα 21Χ

Επιμέλεια: Νικόλαος Τσάλας Κανάρας

Επιχειρησιακή Συνεργασία: Κωνσταντίνος Κουδούνης

υπόβυθιο 1 σελίδα 21Χ

Υπόθεσις: Πρωτότυπο

Πρωτότυπο: Κωνσταντίνος Κανάρας

Διεύθυνση: Κορυδαφίου Αθηνών

© 2012 Εκδόσεις νεφέλες

Επιμέλεια: Νικόλαος Τσάλας Κανάρας

Σελίδα 14
www.musos.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 9

ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ο ΠΑΜΦΙΛΙΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΡΜΙΠΠΟ

Μέρος I 41
Μέρος II 55
Μέρος III 71
Μέρος IV 78
Μέρος V 86
Μέρος VI 93
Μέρος VII 100
Μέρος VIII 108
Μέρος IX 116
Μέρος X 122
Μέρος XI 136
Μέρος XII 151
ΥΠΟΜΝΗΜΑ 171
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 175
ΓΛΩΣΣΑΡΙ 179

ΜΕΡΟΣ ΙΧ

Αν ωστόσο στο πλαίσιο του *a posteriori* επιχειρήματος ανα-
φύονται τόσο πολλά προβλήματα, είτε ο Δημέας, δεν θα ήταν
προτιμότερο να εμμείνουμε σε αυτό το από και υψηλό a pri-
ori επιχείρημα, το οποίο, προσφέροντάς μας μια αδιάψευστη
λογική απόδειξη, εξαλείφει αμέσως κάθε αμφιβολία και λύνει
κάθε πρόβλημα; Με αυτό το επιχείρημα μπορούμε επίσης να
αποδείξουμε την ΔΙΕΙΡΙΑ των θεικών κατηγορημάτων, που, φο-
βάμαι, είναι αδύνατο να εδραιωθεί με βεβαιότητα στο πλαίσιο
οποιοδήποτε άλλου επιχειρήματος. Γιατί, πώς μπορεί ένα απο-
τέλεσμα που είναι πεπερασμένο, ή, από όσο γνωρίζουμε, μπο-
ρεί να είναι τέτοιο, να τεκμηριώσει μια άπειρη αιτία; Η ενότητα
επίσης της θεικής φύσης είναι εξαιρετικά δύσκολο, αν όχι εντε-
λώς ακατόρθωτο, να συναχθεί από την ενατένιση μόνο των
έργων της φύσης, και ούτε η ομοιομορφία του σχεδίου από
μόνη της, ακόμη κι αν την αναγνωρίζαμε, δεν θα αποτελούσε
εγγύηση για το κατηγορημα αυτό. Ενώ το *a priori* επιχείρημα...

Από τον τρόπο με τον οποίο επιχειρηματολογείς, Δημέα,
αντέττει ο Κλεάνθης, φαίνεται ότι εκλαμβάνεις αυτά τα πλεο-
νεκτήματα και τα προτερήματα του αφηρημένου επιχειρήμα-
τος ως επαρκή τεκμήρια της ορθότητάς του. Κατά τη γνώμη
μου ωστόσο, θα ήταν σκόπιμο να προσδιορίσεις ποιο επιχεί-
ρημα αυτού του είδους θα επέλεγες να υποστηρίξεις, και βάλσει
αυτού, και όχι των χρήσιμων συνεπειών του, να επιχειρήσουμε
να καθορίσουμε τι αξία πρέπει να του προσδώσουμε.

Το επιχείρημα, απάντησε ο Δημέας, το οποίο θα ήθελα να
υποστηρίξω είναι το σύνηδες. Όλα όσα υπάρχουν πρέπει να
έχουν μία αιτία ή ένα λόγο για την ύπαρξή τους, καθώς είναι

απολύτως αδύνατο για οτιδήποτε να δημιουργήσει τον εαυτό
του ή να αποτελέσει την αιτία της ίδιας του ύπαρξης. Κατά
την αναγωγή επομένως από τα αποτελέσματα στις αιτίες, είτε
πρέπει να συνεχίσουμε επί άπειρον την ανίχνευση αυτής της
διαδοχής, χωρίς να καταλήγουμε ποτέ σε μια έσχατη αιτία, είτε
να καταφύγουμε τελικά σε κάποια έσχατη αιτία που υπάρχει
κατ' αναγκαιότητα. Το ότι η πρώτη υπόθεση είναι παράλογη
μπορεί να αποδειχτεί ως εξής: στην άπειρη αλυσίδα ή διαδοχή
αιτιών και αποτελεσμάτων κάθε επιμέρους αποτέλεσμα ανα-
φύεται χάρη στη δύναμη και την αποτελεσματικότητα της αιτίας
που προηγείται άμεσα. Όμως ολόκληρη η αιώνια αλυσίδα ή η
διαδοχή, αν θεωρηθεί συνοδικά, ούτε καθορίζεται ούτε προ-
καλείται από τίποτε, και παρ' όλα αυτά είναι προφανές ότι χρειά-
ζεται μία αιτία ή ένα λόγο, όπως και κάθε επιμέρους αντικει-
μενο που αρχίζει να υπάρχει κάποια στιγμή στο χρόνο. Το ερώ-
τημα παραμένει εύλογο: Γιατί να υπάρχει ανέκαθεν αυτή η συ-
γκεκριμένη διαδοχή αιτιών και όχι κάποια άλλη ή και καμία δια-
δοχή; Αν δεν υφίσταται κανένα *Ον* που να υπάρχει κατ' ανα-
γκαιότητα, οποιαδήποτε υπόθεση μπορεί να διατυπωθεί είναι
εξίσου πιθανή και η υπόθεση ότι τίποτε δεν έχει υπάρξει ανέ-
καθεν δεν είναι καθόλου πιο απίθανη από την υπόθεση ότι έχει
υπάρξει αυτή η διαδοχή αιτιών που συνιστά το σύμπαν. Τι ήταν
λοιπόν αυτό που καθόρισε να υπάρχει το κάτι και όχι το τίποτε,
και προσέδωσε ύπαρξη σε μια συγκεκριμένη δυνατότητα, απο-
κλείοντας όλες τις άλλες; Υποτίθεται ότι εξωτερικές αιτίες δεν
υπάρχουν. Η τύχη είναι μια λέξη δίκως νόημα. Ήταν το τίποτε;
Μα αυτό δεν μπορεί ποτέ να δημιουργήσει οτιδήποτε. Οφεί-
λουμε επομένως να προσφύγουμε σε ένα *Ον* που υπάρχει κατ'
αναγκαιότητα, που φέρει το *ΛΟΓΟ* της ύπαρξής του στον ίδιο
τον εαυτό, και για το οποίο δεν μπορούμε να υποθέσουμε
ότι δεν υπάρχει χωρίς να υποπίπτουμε σε πρόδηλη αντίφαση.
Επομένως υπάρχει ένα τέτοιο *Ον*, υπάρχει δηλαδή ένας Θεός.
Δεν θα αφήσω τον Φιλώνα, είτε ο Κλεάνθης τον και ξέρω
πόσο αυτό που του αρέσει περισσότερο είναι να εγείρει εν-

στάσεις— να υποδείξει την αδυναμία αυτού του μεταφυσικού συλλογισμού. Μου φαίνεται τόσο προδήλα αστήρικτος και την ίδια στιγμή τόσο αλυσιατελής, όσον αφορά το ζήτημένο της αληθινής ευσεβείας και της θρησκείας, ώστε θα επικριήσω ο ίδιος να αποδείξω τον απατηλό του χαρακτήρα.

Θα ξεκινήσω με την παρατήρηση ότι υπάρχει ένας προφανής παραλογισμός στην αξίωση να αποδείξουμε λογικά ένα γεγονός ή να το αποδείξουμε εμπειρικά με οποιοδήποτε *a priori* επιχειρήματα. Τίποτε δεν είναι λογικά αποδείξιμο, εκτός και αν το αντίθετο υποδηλώνει αντίφαση. Τίποτε από ό,τι είναι ευκρινώς αντιληπτό δεν υποδηλώνει αντίφαση. Οτιδήποτε συλλαβάνουμε ως υπαρκτό μπορούμε να το συλλάβουμε και ως μη υπαρκτό. Δεν υπάρχει ον επομένως του οποίου η μη ύπαρξη να υποδηλώνει αντίφαση. Συνεπώς, δεν υπάρχει ον του οποίου η ύπαρξη να είναι λογικά αποδείξιμη. Προτείνω αυτό το επιχείρημα ως απολύτως κρίσιμο και είμαι πρόθυμος να εναποθέσω πάνω του την έκβαση όλης της αντιπαράθεσης.

Υποστηρίζεται ότι ο Θεός είναι ένα ον που υπάρχει κατ' αναγκαιότητα, και αυτή η αναγκαιότητα της ύπαρξής του εξηγείται με τον ισχυρισμό ότι, αν γωρίζαμε πλήρως την ουσία ή τη φύση του, θα αντιλαμβανόμασταν πως είναι τόσο αδύνατο γι' αυτόν να μην υπάρχει, όσο και για το δύο επί δύο να μην ισούται με τέσσερα. Είναι προφανές ωστόσο ότι, όσο οι ικανότητές μας παραμένουν αυτές που είναι σήμερα, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει. Θα είναι πάντα δυνατόν, ανά πάσα στιγμή, να συλλαβούμε την ανυπαρξία αυτού που προηγουμένως θεωρούσαμε ότι υπάρχει, και θα είναι πάντα αδύνατο να αναγκάσουμε το νου να δεχτεί ότι οποιοδήποτε αντικείμενο υπάρχει για πάντα, όπως υποχρεούται να αναγνωρίσει ότι δύο επί δύο ισούται με τέσσερα. Οι λέξεις επομένως *αναγκαία ύπαρξη* δεν έχουν κανένα νόημα ή, πράγμα που είναι το ίδιο, κανένα λογικά συνεπές νόημα.

Πέρα από αυτό ωστόσο, γιατί να μην είναι το υλικό σύμπαν το *Ον* που υπάρχει κατ' αναγκαιότητα, σύμφωνα με αυτή την

εξήγηση της αναγκαιότητας που υποστηρίζεται: Δεν τολμάμε να ισχυριστούμε ότι γωρίζουμε όλες τις ιδιότητες της ύλης και, στο βαθμό που μπορούμε να κρίνουμε, μπορεί να έχει κάποιες ιδιότητες οι οποίες, αν ήταν γνωστές, θα έκαναν την ανυπαρξία της να φαντάζει τόσο μεγάλη αντίφαση όσο και το ότι δύο επί δύο ισούται με πέντε. Από όσο γωρίζω, ένα μόνο επιχείρημα επιστρατεύεται για να καταδειχτεί ότι το υλικό σύμπαν δεν είναι το *Ον* που υπάρχει κατ' αναγκαιότητα και αυτό το επιχείρημα συνάγεται από την ενδεχομενικότητα τόσο της ύλης όσο και της μορφής του κόσμου. «Κάθε μόριο της ύλης», λέγεται, «μπορεί να συλληφθεί ως εκμηδενισμό, και κάθε μορφή μπορεί να συλληφθεί ως μεταβλητή. Μια τέτοια εκμηδένιση ή μεταβολή επομένως δεν είναι αδύνατη».*¹⁴ Συνιστά ωστόσο μεγάλη μερολημία να μην αντιλαμβανόμαστε ότι το ίδιο επιχείρημα αφορά εξίσου και το Θεό—αν μπορούμε να τον κατονομάσουμε καθόλου—και ότι ο νους μπορεί τουλάχιστον να τον φανταστεί ως μη υπαρκτό ή τα κατηγορηματά του ως μεταβλητά. Θα πρέπει να είναι κάποιες άγνωστες ασύλληπτες ιδιότητες, αυτές που μπορούν να κάνουν τη μη ύπαρξή του να μοιάζει αδύνατη ή τα κατηγορηματά του αμετάβλητα. Και δεν υπάρχει κανένας λόγος για τον οποίο αυτές οι ιδιότητες να μη χαρακτηρίζουν ενδεχομένως την ύλη. Στο βαθμό που είναι εξ ολοκλήρου άγνωστες και ασύλληπτες, είναι αδύνατο να αποδείξουμε ότι είναι ασύμβατες με αυτή.

Εξάλλου, κατά την ανίχνευση μιας αιώνιας διαδοχής αντικειμένων, φαίνεται παράλογο να αναζητούμε μια γενική αιτία ή έναν πρώτο Δημιουργό. Πώς μπορεί κάτι που υπάρχει ανέκαθεν να έχει αιτία, στο βαθμό που αυτή η σχέση υποδηλώνει χρονική προτεραιότητα και μια αρχή της ύπαρξής;

Σε μια τέτοια αλυσίδα επίσης ή διαδοχή αντικειμένων, κάθε μέρος έχει την αιτία του σε αυτό που προηγήθηκε και συνιστά

* Δρ. Κλάρκ.

την αιτία αυτού που το διαδέχεται. Πού βρίσκεται λοιπόν το πρόβλημα; Το ΟΛΟΝ όμως, λέει, χρειάζεται μια αιτία. Απαντά ότι η συνένωση αυτών των μερών σε ένα όλον, όπως η συνένωση διαφόρων ξεχωριστών χωρών σε ένα βασίλειο ή διαφόρων διακριτών μελών σε ένα σώμα, πραγματοποιείται μόνο από μια αυθαίρετη ενέργεια του νου, και δεν έχει καμιά επίδραση στη φύση των πραγμάτων. Αν σου δείχνω τις επιμέρους αιτίες κάθε ατόμου σε ένα σύνολο είκοσι μορίων ύλης, θα το θεωρούσα εξαιρετικά παράλογο εάν με ρωτούσες στη συνέχεια ποια ήταν η αιτία του συνόλου και των είκοσι. Τούτο εξηγείται επαρκώς με την εξήγηση της αιτίας των μερών.

Αν και τα επιχειρήματα που πρόβαδες, Κλεάνθη, θα μου επέτρεπαν κάλλιστα να αρκεστώ στις αντιρρήσεις που έχω ήδη ειπεί, είτε ο Φίλων, βέλω να σταθώ σ' ένα ακόμη ζήτημα. Έχει παρατηρηθεί από τους μαθηματικούς ότι, αν προσθέσουμε τους αριθμούς που σχηματίζουν οποιοδήποτε από τα πολλαπλάσια του 9, το αποτέλεσμα είναι πάντοτε είτε το ίδιο το 9 είτε κάποιο από τα μικρότερα πολλαπλάσιά του. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι έχουμε τους αριθμούς 18, 27 και 36, που είναι πολλαπλάσια του 9· αν προσθέσουμε το 1 με το 8, το 2 με το 7 και το 3 με το 6, το αποτέλεσμα είναι 9. Ομοίως, το 369 είναι επίσης πολλαπλάσιο του 9· το άθροισμα του 3 με το 6 και το 9 είναι το 18, ένα από τα μικρότερα πολλαπλάσια του 9.*¹⁵ Για τον επιπόλαιο παρατηρητή μια τόσο υπέροχη και νοηκότητα θα αποτελούσε ανικείμενο θαυμασμό, ως το αποτέλεσμα είτε τύχης είτε σχεδιασμού· ο ικανός αλγεβριστής όμως συμπεραίνει αμέσως ότι πρόκειται για έργο της αναγκαιότητας και αποδεικνύει λογικά ότι η κανονικότητα αυτή προκύπτει πάντα από τη φύση των σχετικών αριθμών. Δεν είναι πιθανό, ρωτώ, ολόκληρη η οικονομία του σύμπαντος να διέπεται από μία παρόμοια αναγκαιότητα, παρόλο που καμία ανθρώπινη

* *Republique des Lettres*, Αύγουστος 1685.

δύναμη δεν μπορεί να παράσχει το κλειδί της ερμηνείας της; Και αντί να θαυμάζουμε την ευταξία των φυσικών όντων, δεν θα ήταν δυνατόν, αν μπορούσαμε να υπεισέλθουμε στην ενδότερη φύση των σωμάτων, να δούμε καθαρά το λόγο για τον οποίο αυτά δεν θα μπορούσαν να έχουν διαταχθεί με διαφορετικό τρόπο; Τόσο επικίνδυνο είναι να εισαγάγουμε την ιδέα της αναγκαιότητας στο ζήτημα που μας απασχολεί! Και είναι τόσο φυσικό ότι αυτό που συνάγεται από κάτι τέτοιο να αντρίθεται άμεσα στη θρησκευτική υπόθεση!

Αφήνοντας όμως όλες αυτές τις αφαιρέσεις, συνέχισε ο Φίλων, και για να περιοριστούμε σε πιο οικεία επιχειρήματα, θα αποτολμήσω μια παρατήρηση: τους μόνους που πείθει το *a priori* επιχειρήμα είναι οι άνθρωποι με μεταφυσικά ενδιαφέροντα, οι οποίοι είναι συνηθισμένοι στον αφαιρετικό συλλογισμό και οι οποίοι, έχοντας διαπιστώσει με βάση τα μαθηματικά ότι η νόηση οδηγεί συχνά στην αλήθεια διαμέσου της ασάφειας, και σε πείσμα των πρώτων ενδείξεων, έχουν μεταφέρει την ίδια νοσηρότητα σε ζητήματα στα οποία δεν θα ήπρεπε να έχει καμία θέση. Άλλοι, άνθρωποι νουεχείς και με τις καλύτερες διαθέσεις απέναντι στη θρησκεία, διαισθάνονται την ανεπάρκεια που χαρακτηρίζει αυτά τα επιχειρήματα, παρόλο που δεν μπορούν να εξηγήσουν με σαφήνεια πού ακριβώς έγκειται αυτή· βέβαια απόδειξη ότι οι άνθρωποι πάντοτε αντλούσαν και πάντοτε θα αντλούν τη θρησκεία τους από άλλες πηγές και όχι από αυτό το είδος συλλογισμού.